

ОПАСНИ И ЗАВОДЛИВИ ПРИКАЗНИ

(Николовска, Н. Кристина. *Национални митови од маргините: Факти и фикции во предмодерните црковнословенски записи*, Сигмапрес, Скопје, 2023 и Талевска, И. *Антисемитизам и холокауст: политика, општество, книжевност, култура*, Сигмапрес, Скопје, 2023)

DANGEROUS AND SEDUCTIVE STORIES

(Nikolovska, N. Kristina, *National Myths from the Margins: Facts and Fictions in Premodern Church Slavonic Inscriptions*, Sigmappres, Skopje, 2023 and Talevska, I. *Antisemitism and Holocaust: Politics, Society, Literature, Culture*, Sigmappres, Skopje, 2023)

Ведран Диздаревик

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
vdizdarevic@yahoo.com

Vedran Dizdarevikj

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje
vdizdarevic@yahoo.com

За мистификациите, фалсификатите, употребата и злоупотребата на приказните

Што е тоа што може да се смета заедничко за овие две, на прв поглед, многу различни книги? Како може една книга, којашто се занимава со „фактите и фикциите во предмодерните црковнословенски записи“, да се постави покрај дело чијшто непосреден интерес е долгата и теогбна историја на антијудеизмот и антисемитизмот во политиката, општеството, книжевноста и културата? Работата е отежената уште од една причина. Покрај примарниот

домен на интерес – кој е очигледно различен – двете дела се разидуваат и во поглед на својата „идеална публика“. Книгата на Николовска е прилагодување на нејзината докторска дисертација и е наменета (барем на прв поглед) за потесната академска фела, која се интересира за потесното подрачје на старите ракописи и за средновековната (или раномодерна) историја на Балканот. Текстот на Талевска, пак, е „популарна“ разработка на темата на антисемитизмот и холокаустот, насочена кон проширување на знаењата за овие теми кај пошироката и, особено, кај помладата публика¹. Така, на прв поглед, изгледа дека процепот што ги разделува двете авторки станува уште поголем и поширок. Сепак, ваквата поставеност на работите не ја објаснува ситуацијата до крај. Зад површната различност, двете книги делат низа слични интереси и можат да се постават една покрај друга.

По еден пример од двете книги комплетно ќе ја илустрира нашата претпоставка. Третото поглавје од првиот дел на *Национални митови од марѓиниите* е особено интересен, дури и за оние кои не се специјалисти, бидејќи се занимава со горливото прашање на автентичноста на црковнословенските предмодерни записи. Во потпоглавјето, насловено „Захаријевата мистификација“, Николовска го анализира краткиот текст познат како *Лейојисој на Методиј Драгинов*, објавен од бугарскиот колекционер и научник Стефан Захаријев во Виена, на крајот од XIX век. Она што е важно за овој текст е што тој долго време се сметал за речиси неодминлив документ во историската контроверзија, поврзана со присилната исламизација на бугарското население под раководство на султанот Мехмед. Покрај тоа, во ракописот се раскажува за уште една болна тема од историјата на балканските народи под „турско ропство“: уништувањето на огромен број цркви и манастири од „нововерците“.

Деталната анализа на Николовска ни открива неколку важни работи кои навистина звучат како да потекнуваат од еден од романите на Умберто Еко. Најпрво, потеклото на ракописот е многу сомнително – Захаријев тврдел дека оригиналниот ракопис бил загубен и дека тој го добил сопствениот „тешко оштетен ракопис“ од некој поп Илија. Понатаму, филолошките истражувања покажале дека јазикот на којшто е напишан летописот е премногу модерен и не кореспондира со начинот на кој се пишувало во минатото. На крајот, тука е и докажаниот факт дека Захаријев веќе создал неколку докажани мистификации, пред да го објави *Лейојисој на Методиј Драгинов*. Очигледно, станува збор за фалсификат што долги години се земал здраво за готово од различни причини – а најмногу од националистички.

За Николовска, овој тесно теориски проблем не се однесува само на честата појава на „мистификацијата“ во романтичниот XIX век, преку којшто малите нации се обидуваат што повеќе да ја зацврстат својата независност, суверенитет и идентитет. Заклучокот на авторката е навистина илуминативен:

Како научник-преродбеник, Захаријев најверојатно се нашол во непријатна ситуација затоа што има при рака многу малку извори за да ја каже големата приказна за славното и тешко минато на бугарскиот народ... Освен тоа, во предговорот на хрониката за Методиј Драгинов, Захаријев дури и спомнува дека 96-годишниот поп Илија кој му го дал *Требникој*, слушал од неговиот „стар“ дедо дека „многу бугарски книги и цркви постоеле, но свештениците не можеле да ги користат, зашто библиотеките, како и црквите, биле запалени од Помаците“. Мистификацијата на Захаријев може да се разбере и како обид да се сокрие тишината која е резултат на отсуството на „соодветни историски извори“ (Николовска 2023: 80–81)

¹ Книгата на Талевска е продолжение на проектот, започнат со изработката и објавувањето на нејзината докторска дисертација, под наслов *Европската книжевност на холокаустој* (Сигмапрес: 2018).

Доколку од оваа приказна се свртиме кон книгата на Талевска, наидуваме на речиси идентичен состав на собитија, којшто се случил во речиси истиот историски период, а кој, за жал, имал многу поголеми и потешки историски последици: секако, упатуваме на озлогласените *Пројоколи на сионскиите мудреци*. Во поглавјето „Погромот и антисемитската пропаганда во царска Русија“, Талевска минуциозно и вешто ја претставува недоволно познатата приказна за односот на Руското Царство кон матичното еврејско население од крајот на XVIII век, па до почетокот на XX век. Во јадрото на овој процес, којшто резултирал со повеќе од два милиони емигрирани Евреи и неброени уништени животи, повторно лежи една мистификација, овој пат на руската тајна полиција. „Помеѓу 1903 и 1905“ година, пишува Талевска:

Царот подготвува уште една кампања против Евреите. Овој пат, руската тајна полиција создава лажен документ наречен *Пројоколиите на сионскиите мудреци* кои ќе станат светска сензација по Првата светска војна. Овој документ ќе се накалеми на веќе присутното уверување дека Евреите заговараат да го преземат и да управуваат со светот. Документот, всушност, претставува записник од некаков наведен состанок на таканаречените Сионски мудреци, за време на кој тие заговарале да ја преземат контролата врз целиот свет. И покрај тоа што во раните 1920-ти години ќе се покаже дека овој документ е измама, тој ќе доживее широка распространетост во време кога Европа и, особено, Русија ќе минуваат низ период на Големата војна и низ распадот на руското царство (Талевска 2023: 67).

Повторно една мистификација која не само што има моќ преку лага да ја обликува стварноста и да го промени текот на историските настани, туку се покажува и како неверојатно издржлив и упорен вирус кој се противи на сите лекови. Авторката нè потсеќа дека под моќта на *Пројоколиите* потпаднал речиси целиот свет, вклучувајќи го и познатиот бизнисмен Хенри Форд. Покрај залудните напори на науката да ги раскринка овие лаги, двата ракописи делат уште една, неочекувана сличност. Во случајот на Захаријев, *Требникои* послужил за да се пополни една „срамна“ дупка и за да се избегне соочувањето со еден очигледен факт – дека балканските народи не поседуваат доволно пишани историски податоци за сопственото минато. На *Пројоколиите*, од друга страна, им припаднала улогата на „ортопедско помагало“ при амортизацијата на проблематичната политичка и економска стварност на Руското Царство. Наместо да ја погледнат сопствената држава, обременета со нееднаквости, структурите на моќ одлучиле да ја искористат мистификацијата за да ја прикријат сопствената неспособност.

Преку овие два примери сакавме да покажеме дека двете книги се интензивно заинтересирани за приказните. Токму наративот е таа категорија која начелно ги обединува двете книги и ги прави послични една на друга отколку што тоа изгледа на прв поглед. Покрај тоа, тие споделуваат и други, неочекувани сличности, за кои ќе зборуваме малку подоцна. Но, најпрво ќе се обидеме да дадеме краток приказ на двете книги и на нивните централни интереси.

„Конвенционални и имперсонални до екстрем“: Кон книгата *Национални мииови од маргиниие* од Кристина Н. Николовска

Книгата *Национални мииови од маргиниие* од Кристина Н. Николовска се занимава со повеќе работи, но во јадрото на ова дело стои не толку познатиот феномен на предмодерните црковнословенски записи, испишани по маргините на старите ракописи. Авторката ја дава следната јасна и концизна дефиниција на својот предмет на интерес:

(...) Разновидни вербални и невербални елементи покрај основниот текст на ракописот кои можат да бидат испишани или исцртани од оној што го пишува и основниот текст, од некој кој е дел од процесот на создавањето на книгата или е нејзин сопственик, од некој што ја читал или употребувал, но и од некој што ги искористил неиспишаните простори за да забележи некаква информација во време кога хартијата или пергаментите се скапи и недостапни (Николовска 28-29).

За помалку упатените, таа дава дополнителна типологизација на овој феномен. Имено, под широката категорија „записи“ влегуваат низа диспаратни феномени, какви што се епиграфите, колофоните, „тестирањата“ (*probation pennae*), предговорите, схолиите, рубриците, летописните записи итн. Она што е навистина важно за овие писанија со „сомнителен статус“ е што авторката ги сместува под пошироката категорија „паратекст“, како што е дефиниран во влијателната книга на Жерар Женет². По кратка дискусија и консултирање на соодветната литература, паратекстот се покажува како доволно точна и флексибилна алатка што може да ги опфати маргиналните записи без да ја фалсификува нивната смисла и функција. Паратекстовите се, според Женет, токму оние елементи што се наоѓаат во „недефинираната зона“ помеѓу тоа што е во текстот и она што е надвор од него: тие се наоѓаат во лиминалната зона што францускиот теоретичар ја определува со називот „прагови на интерпретацијата“. Според Николовска, овој поим може без поголем проблем да се употребува и за предмодерните црковнословенски записи, ако не се заборави дека „дихотомијата текст-паратекст речиси и не постои, а записите се читаат истовремено и како паратекстови и како текстови“ (Николовска 2023: 40). Имено, за разлика од модерните печатени книги (за кои главно пишува Женет), границата помеѓу текстот и паратекстот во средновековните или во раномодерните ракописи е далеку од јасна.

Но, зошто овие маргинални текстови се толку важни? Зошто тие го заслужуваат нашето внимание денес, во XXI век? Според нас (тргнувајќи од тоа што го вели Николовска), важноста на ракописите може да се сумира во четири точки. Важно е да се потенцира дека, иако тие може да се поделат според тоа што ние го направивме, сепак, поделбата е чисто номинална: посебните точки не можат да се анализираат без да се земе предвид нивната меѓузависност. 1. Најпрво, постои широко распространета перцепција, забележува авторката, дека „маргиналните записи ја кажуваат *вистината за вековниот сирадање на нашиот народ во османлискиот период*“ (Николовска 2023: 9). Оваа сомнителна премиса (застапена кај одреден број истражувачи низ историјата) подразбира дека во кратките белешки, испишани врз белината на текстот, може да се пронајде „битот на народот“, автентичните гласови на маргинализираниот човек од балканската историја, којшто пишува необременет од црковните конвенции и на таков начин дава непосредна и директна слика за тоа што се случувало во минатото. Од оваа гледна точка, со која Николовска полемизира

² Упатуваме на важната книга на Жерар Женет, насловена *Паратекстови: прагови на интерпретацијата* (Genette 1997).

во најголем дел од книгата, записите се неодминлив, па дури и привилегиран историски документ којшто може да ја пополни историската дупка што ги мачела колекционерите и историчарите како Захаријев. 2. Понатаму, благодарение на првата претпоставка, записите помогнале да се создаде и да се репродуцира т.н. „историографски мит“ за османлиското владеење на овие простори – нешто што има последици и денес. „Симболично, кусите текстови од маргините кои преживеале низ вековите“, забележува Николовска, „потсетуваат на наративот за жилавата мала и столчена нација, која наспроти сите предизвици и непријатели, пркоси и опстојува. Дел од националниот историографски мит е преточен во наративот за *йџурското ројсџиво*“ (Николовска 2023: 47). 3. Премисите „непосредност“ и „историографски мит“ градат цврста подлога за постапката на „проекција“, којашто истражувачите несвесно или свесно ја практикувале при интерпретацијата на овие текстови. Тоа е, како што знаеме, еден од најголемите проблеми со кој историчарите (но и книжевниците) се соочуваат при толкувањето на феномените од минатото – кога на текстовите им се наметнуваат категории кои им биле туѓи на оние што ги пишувале. Оваа научна грешка резултира со произведување на анахронизми. Записите од маргините, забележува Николовска, честопати биле интерпретирани од „национална“ гледна точка, како важни македонски, бугарски или српски документи, иако националните чувства и категории се развиле неколку стотици години подоцна (помеѓу XVIII и XIX век). 4. Конечно, голем дел од записите што ги истражува Николовска се напишани во прво лице еднина и со тоа испровоцирале широк спектар на „автобиографски интерпретации“. Тој факт логично повлекува низа прашања: Дали записите се лични? Дали може да се сметаат за дневници, автобиографии, мемоари?

Во првиот дел од книгата, Николовска дискутира за методологијата на своето истражување и се обидува да одговори на дел од овие прашања, додека вториот дел го сочинуваат директни интерпретации на интересен корпус од текстови. Репрезентативна за методот на Николовска е петтата глава од вториот дел на книгата, во кој авторката го интерпретира предговорот на Исаија Серски кон словенскиот превод на *Corpus Dionysiacum* од 1371 година (Николовска 2023: 103–125). Тука може да се најдат најсилните страни на нејзиниот пристап. Анализата е премногу долга и комплексна за веродостојно да се парафразира, но сепак може накратко да се напоменат неколку клучни аспекти и сознанија. Овој предговор е важен бидејќи во него може да се прочита краток приказ на Маричката битка од 1371, централен настан во историјата на отоманското владеење на Балканот. Николовска најпрво детектира дека, жанровски, овој текст ѝ припаѓа на долгата традиција на апокалиптично пишување. Потоа, посочува дека тој не е наменет за „обичниот читател“ (такво нешто сè уште не постоело во XIV век), туку за владејачките семејства и за највисоките кругови на црковниот клер. Соодветно, заклучокот на авторката е дека овој текст не може да се толкува ниту како историски документ ниту како протонационалистички запис:

Со тоа што воениот успех на Османлиите се толкува како дел од есхатолошкиот циклус, битката, несомнено, е историска неизбежност која е резултат на Божјата волја. Предговорот затоа не би требало да се интерпретира како текст којшто ја документира битката и последиците од неа. Всушност, предговорот ни дава многу малку релевантни информации за самиот историски настан. Но, затоа многу ни кажува за тоа како еден elokventен монах пишува за новонастанатите политички состојби кои го опкружуваат. Важно е да се напомене дека мрачната порака е наменета за црковната елита (Николовска 2023: 122).

Во другиот дел од книгата може да се пронајде детална анализа на поетиката на летописите, неколку толкувања на веќе посочениот „историографски мит“ кај Димитар Кратовски и пишувањето во прво лице на митрополитот Михаил Кратовски. Накратко, авторката не се обидува да открие дали записите од маргините ја говорат вистината, туку да покаже како тие ја формираат смислата и како го обликуваат својот говор визави општествената, политичка и религиска стварност во чиишто рамки биле напишани. Секако, во најголем дел таа спори со претходно утврдените начини на презентирање и интерпретација на црковнословенските записи во балканскиот регион, но и пошироко. Овие текстуални фрагменти, смета Николовска, не може да ја дадат непосредната вистина за историската стварност, бидејќи не постои текст – колку и да е маргинален и „грубо“ оформен – којшто не е обликуван низ конвенциите што ја обележуваат историската епоха во која е напишан. „Историографскиот мит“ за хомогеното тегобно и брутално „турско ропство“ од повеќе од петстотини години не може да биде точен (во таа форма), бидејќи записите ги покажуваат дисконтинуитетот и хетерогеноста при претставувањето на турските владетели и на турското владеење (повеќе за ова во второто поглавје од првиот дел, насловено „Јужнословенските погледи на османлиското владеење“). Понекогаш, забележува Николовска, исламскиот владател се ословува со титулата цар и е запаметен како градител на градови: султанот Мехмед II е опишан како прониклив, умен и работлив. Конечно, текстовите на маргините не можат да бидат ниту националистички ниту автобиографски, бидејќи категориите на националната држава и конструкцијата на модерниот субјективитет не се присутни во средниот век и во раната модерност³. Секое поинакво тврдење ризикува да заврши како анахронистичка грешка и да конструира една лажна, па дури и опасна (а многу заводлива) приказна за минатото и за сегашноста.

„Зошто толкаво насилство?“, Кон *Анџисемитизам и холокауст* од Ирина Талевска

Со книгата *Анџисемитизам и холокауст*: *џолиџика, оџиџесџиво, книжевностџи, кулџџура* од Ирина Талевска влегуваме во целосно различен, но сепак препознатлив свет, каде фактите и фикциите, историјата и политиката, фалсификатите и мистификациите се испреплетуваат, употребуваат и злоупотребуваат. Сепак, книгата на Талевска се разликува на два клучни начини од онаа на Николовска. Најпрво, таа е наменета за значително „помлада читателска публика“ и има за цел (како што вели *Воведнаџџа забелешка*) „да поттикне прашања и да отвори простор за понатамошни продлабочени рефлексии за овие исклучително комплексни феномени“. Втората разлика е тоа што таа се занимава со болната историја на антисемитизмот и холокаустот. Книгата содржи три главни дела: „Антисемитизам“, „Третиот Раџх и Холокаустот“ и „Прилози“. Секој од деловите е поделен на поглавја и на уште пократки потпоглавја, што ја прави книгата лесна и пријатна за читање – нешто што е од најголема важност, ако се земе предвид намерата на авторката. Конечно, во текстот можеме да пронајде-

3 Особено е потентна оваа забелешка за „страдањето“ на обичниот човек, којшто може да се најде во записите на маргините: „(...) Некои истражувања покажуваат дека записите во кои авторот (или препишувачот) на тој запис се потпишал се создадени главно од црковниот клер, којшто во рамки на османлиската држава имал привилегиран статус. Па така, проблематично е записите да се читаат како гласови на потчинетиот човек, особено ако се земе предвид дека честите фрази или епитети кои упатуваат на потчинетост (најмалиот, безначајниот, грешниот и така натаму) се изрази на монашка скромност која е дел од христијанскиот етос, а не референца кон некаква класна или национална потчинетост... Претпоставката дека од записите можат да се прават реконструкции за тоа како било доживувано времето се исто така проблематични. Не само што записите, како и секој текст, имаат сложен однос кон стварноста, туку начинот на којшто се пишува за таа стварност... е тесно врзан со книжевните конвенции од една страна, и историско-политичкиот контекст, од друга страна.“ (Николовска 2023: 27).

ме и низа прилози кои дообјаснуваат некој централен поим (како „дијаспора“, „гето“, „говор на омраза“, „геноцид“, „freikorps“), или приказни преку кои авторката ни го дообјаснува или илустрира она што го пишува во главниот текст (историјата на митот за „ритуалните убиства“, приказната за Мојсеј Мајмонид и за протерувањето на Евреите, природата на политичките митови итн.). Конечно, книгата изобилува со низа илустрации што уште повеќе ја приближуваат темата и ја прават опиплива за помладите читатели. Целта на авторката е, во буквална смисла, просветителска и педагошка, а тоа е најавено преку воведниот цитат на новинарката Пилар Раола, со кој Талевска ја отвора книгата: „Недостатокот на сеќавање води кон неукост, неукоста создава предрасуда, а предрасудата негува нетолеранција. Кој вели дека не постои ништо поопасно на светот од вистинска неукост?“

Првиот дел од книгата опфаќа обемен материјал и сумира широк спектар на податоци од многу различни дисциплини, вклучувајќи ги политичката и религиската историја, книжевноста, правото итн., па со сигурност може да се тврди дека бил најтежок за пишување. Тука можеме да прочитаеме факти за долгата историја на антијудаизмот и за неговата трансформација во модерните форми на антисемитизмот, приказна што почнува во библиско време и во времето на Кралството Израел од XI и X век пр. н.е., а кулминира со погромот и антисемитската пропаганда во Царска Русија, на крајот од XIX и почетокот на XX век. Преку многу примери и историски ситуации, на читателот му е прикажана „богатата“ историја на митотворството и на фалсификуваните приказни; но, што е уште поважно, јасно му се откриени изворите на овие лаги, а самите лажни приказни се демистифицирани. Многу малку култури и индивидуи низ историјата остануваат без вина во приказната на Талевска: листата е долга и опфаќа низа високопочитувани историски личности, какви што се Св. Августин, Мартин Лутер и Наполеон. На таков начин, авторката се обидува да му ја предочи на читателот идејата дека никој не е имун на опасните и штетни приказни – без разлика на религијата, националноста, класата или образованието.

Особено е важен и интересен делот којшто се занимава со XVIII и XIX век, време кое може, како што забележува Хана Арент, да се смета за „увертира на нацизмот“ (Arendt 2014: 94). Тука можеме да прочитаеме како со векови старите лажни или деконтекстуализирани приказни, како што се: озлогласеното лихварство на Евреите, страшните приказни за ритуалните жртвувања и митовите за Евреите трујачи, се преосмислуваат и се прераскажуваат во новиот политички и општествен контекст, создаден од просветителството и од националните држави. Приказите на аферите Дамаск и Мортара, на аферата Драјфус, на положбата на Евреите по распадот на Отоманското Царство и во Царска Русија се истовремено многу информативни и мајсторски раскажани. Но, она што е најважно е дека Талевска успева да направи синтези од овој вид, преку кои помладите и помалку информирани читатели може да ја сфатат смислата за овој навидум разнороден конгломерат на настани и ситуации:

Може да се заклучи дека она што во изминатите векови бил клучен погон за антијудаизмот – религијата – веќе ја губи својата важност. Во новата доба, кога почнуваат да се исцртуваат контурите на националните држави и национализмот, омразата кон Евреите добива политичка димензија. Тие сега се видени како непријателска „нација во нација“ и постојана безбедносна закана. Но замислата за раса, која како што видовме, беше создадена во Португалија и Шпанија во XV век, се надодава и замислата за нацијата, која во вековите што следат ќе биде важна алка за развојот на тоталитаризмите. Во оваа смисла, може да се каже дека овој период го бележи преминот од традиционалниот антијудаизам кон антисемитизам (Талевска 2023: 44).

Вториот и централен дел од книгата „не каска“ зад првиот: токму напротив, го надополнува и го продлабочува. Доколку широкиот потег и долгото траење се карактеристични за првиот дел, тогаш длабочината и деталноста се карактеристични за вториот дел од книгата, кој е целосно посветен на XX век. Во овој дел добиваме јасен увид, најпрво, за широкиот контекст што ги поставил темелите на холокаустот: наследството од Првата светска војна и падот на Вајмарската Република, како и пропагандната машина на нацистичкиот режим. На таков начин, читателот може целосно да ја восприми пораката на авторката: дека холокаустот не бил изолирана и необјаслива катастрофа, којашто неочекувано паднала како метеор врз Западна Европа, туку дека бил кулминација на векови сомнеж и омраза кон една група луѓе, којашто најпосле резултирала со „конечното решение“ и со ужасите на Аушвиц и на Треблинка, за кои не се виновни само нацистите, туку и сите оние коишто одлучиле да останат слепи и глуви пред навестувањата на бурата.

Талевска не го штеди премногу потенцијалниот читател, туку директно го соочува со тоа што навистина се случило. Особено е важен нејзиниот избор да се концентрира на животот во гетата и на поедничените акти на отпор на потчинетото население, како оние на Јицак Цукерман (предводникот на Еврејската борбена организација) и на едукаторката и уметница Фридл Дикер Брандес, која се грижела за образованието на децата во Терезин. Талевска, исто така, зборува за концентрационите логори, не само во општа смисла, туку и преку примерите на Јасеновац и на Равенсбрук, единствениот логор наменет за жени. Особено е важно потпоглавјето „Кои се жртвите на холокаустот“, каде што авторката потенцира дека еврејското население не било единствената жртва на нацизмот, туку дека омразата била насочена речиси еднакво кон политичките опоненти: Јеховините сведоци, т.н. „асоцијални“, Ромите, хомосексуалците, лезбејките и ментално и физички хендикепираните. Вториот дел завршува со рефлексива во однос на антисемитизмот во повоениот свет и се занимава со современите форми на антисемитизмот, како што е негирањето на холокаустот и судбината на овие прашања во времето на социјалните мрежи.

Конечно, навистина е за пофалба третиот дел од книгата, насловен „Прилози“, којшто е одличен начин да се заврши ова дело. Имено, станува збор за десет извадоци со хетерогена природа, кои опфаќаат делови од книжевни дела, извештаи, интервјуа, па дури и транскрипти на судења. Преку овие прилози, читателите лично ќе можат да се уверат во она што Талевска го зборува низ книгата. Ќе можат да посведочат дека дури и врвни уметнички дела, како *Приказна за ојайицајта* од Џефри Чосер, можат да бидат полни со отровен антисемитизам, да ја почувствуваат сета тага и апатичност на заробеништвото во Аушвиц, преку извадок од *Дали е ова човек* од нобеловецот Примо Леви, и да влезат во умот на еден воен злосторник, низ транскриптот од судењето на Адолф Ајхман по војната, па и да прочитаат што има тој да каже за категоричкиот императив на Кант. Секој од примерите дополнително ги збогатува и ги продлабочува аргументите на Талевска.

Заклучок: „Заведени од приказни“

Во својата последна книга, насловена *Заведени од приказна: ујојребайта и злоујојребайта на нарајивийте* (Brooks 2022), влијателниот книжевен компаративист и наратолог Питер Брукс забележува дека „нашата култура е доминирана од продорен наративизам“. Книгите на Николовска и на Талевска речиси комплетно го потврдуваат исказот на Брукс. И покрај тоа што и двете книги се посветени на наративи од подалечната и од поблиската историја, тие се еднакво важни и навремени, бидејќи приказните за кои тие раскажуваат оставаат траги врз културниот, општествениот и политички живот на луѓето

во XXI век – на Балканот, во Русија и во Украина, во Израел и во Појасот Газа. Токму нашата комплексна сегашност ги прави овие две книги повеќе од потребни и добредојдени.

Како што видовме, двете авторки се интензивно заинтересирани за повеќезначната и речиси недофатливата природа на приказните: нивната способност истовремено да ја откриваат и да ја сокриваат стварноста, како и нивниот еднакво силен капацитет за лага и за вистина. Без разлика на излезот, на двете книги им е заедничка премисата дека наративите се конститутивни за обликување на стварноста, онака како што им се прикажува на индивидуалните субјекти и на групите. Двете книги се, исто така, поеднакво заинтересирани за маргините, за нашиот однос кон тоа што е на рабовите, без разлика дали станува збор за испишаните белини на еден старословенски ракопис или за вековната маргинализација на една голема група луѓе. Тие се показател дека вековната дистинкција помеѓу центарот и периферијата мора да се напушти, како во проучувањето на старите текстови така и во истражувањето на политиката, културата и општеството.

Доколку сакаме да го разбереме потеклото на проблемите и на предизвиците што нè мачат денес, мораме да го свртиме вниманието кон приказните коишто, и без да знаеме, ги обликуваат нашите перцепции и суптилно го насочуваат нашето однесување. Доброто познавање на капацитетот за раскажување, којшто е својствен за секое човечко битие, е основен предуслов за подобро да ги сфатиме позитивните и негативните потенцијали на секоја приказна, односно потенцијалот за употреба и за злоупотреба што тлее во секој наратив.

Библиографија

Brooks, P. (2022). *Seduced by Story: The Use and Abuse of Narrative*. New York: New York Review of Books.

Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Николовска, К. Н. (2023). *Национални митови од маргиниите: факти и фикции во прѣдмодерниите црковнословенски записи*. Скопје: Сигмапрес.

Талевска, И. (2023). *Антисемитизам и холокауст*. Скопје: Сигмапрес.

Талевска, И. (2023). *Европска книжевност на холокаустот*. Скопје: Сигмапрес.

